

III. Kartezjusz

1. Życie: René Descartes, 31 Marca 1596, La Haye, Francja –11 lutego 1650, Sztokholm (uwaga: istotna jest edukacja, praca matematyczna oraz sen w Ulms).
  - a. Urodził się w rodzinie o tradycjach prawniczych. Ojciec zapewnił mu edukację w jezuickim Kolegium Henryka IV w La Flèche. Edukacja obejmowała
    - i. Znajomość kultury języka łacińskiego na poziomie bliskim renesansowemu wykształceniu humanistycznemu, w tym także znajomość współczesnej mu literatury sceptycznej, sięgającej tradycjami do Montaigne'a
    - ii. Wiedzę teologiczną i filozoficzną, w tym wiedzę o Ojcach kościoła, podaną w ramach systemu arystotelesowskiego;
    - iii. Wiedzę matematyczną i z dziedziny rozwijających się właśnie nauk ścisłych. M.in. w roku 1612 fetowano w La Flèche odkrycie księżyców Jowisza przez Galileusza.
  - b. Po nauce w kolegium studiował prawo w Poitiers. Po ukończeniu studiów nigdy nie pracował jako prawnik, ale zaciągnął się do armii księcia Maurycego Nassau, która walczyła przeciw Hiszpanom w Niderlandach.
  - c. Pobyt w Niderlandach stanowił okazję do współpracy z matematykiem Izaakiem Beeckmanem. W Bredzie dokonał Kartezjusz swoich głównych odkryć matematycznych.
  - d. Następnie Kartezjusz zaciągnął się do armii Maksymiliana I, walcząc przeciwko wrogom Francji w wojnie 30-letniej.
  - e. Zimując wraz ze swoim oddziałem w Ulm (lub Neuburgu), 10 listopada 1619 miał 3 sny, opisane w *Medytacjach o pierwszej filozofii*, które wyznaczyły jego program filozoficzny.
  - f. Od 1620–22 do ok. 1628 Kartezjusz przebywał we Francji, porządkując i sprzedając majątki rodzin oraz pracując nad wczesnymi wersjami swoich dzieł.
  - g. Od 1630 do 1649 przebywał w Niderlandach, często zmieniając miejsca pobytu, i prowadząc życie ukryte.
  - h. W 1649 przyjął zaproszenie królowej szwedzkiej Krystyny, dla której przygotował projekt Akademii Nauk. Lektury filozofii, których udzielał w godzinach rannych, zakończyły się zapaleniem, które doprowadziło do śmierci Kartezjusza.
2. Odkrycia matematyczne
  - a. Podczas pobytu w Bredzie Kartezjusz dokonał dwóch istotnych odkryć, które pozwoliły mu sformułować metodę nauki i filozofii.
    - i. Kartezjusz sformułował za pomocą metod geometrycznych prawo załamania światła;
    - ii. Kartezjusz zaproponował metodę przekładu geometrii na algebrę za pomocą układu współrzędnych.
  - b. Odkrycia Kartezjusza uświadomiły mu, że
    - i. Zachowanie ciał można opisać wyłącznie za pomocą geometrii;
    - ii. Matematyka jest jednością: można pokazać przejście między metodami numerycznymi a podejściem czysto geometrycznym.
  - c. Kartezjusz pozostał wierny przekonaniu, że geometria jest królową nauk, gdyż pozwala zjednoczyć w sobie fizykę i matematykę.
3. Sceptycyzm i potrzeba nowej wiedzy
  - a. Już od czasów szkolnych, Kartezjusz zdawał sobie sprawę, że poglądy filozofów na naturę świata są sprzeczne i niedostatecznie uzasadnione.
  - b. Kartezjusz wyszedł ze szkoły pełen wątpliwości i świadomości błędów ówczesnej nauki.
  - c. Zetknął się także ze sceptycyzmem filozoficznym, który uznał za zagrożenie dla wiedzy.
  - d. Matematyka dała Kartezjuszowi obraz metody skutecznej w poznawaniu świata w sposób uzasadniony i nadzieję na opis świata jako jedności.
4. Metoda wzięta z matematyki polega na
  - a. **analizie** każdego problemu, czyli podziału na najmniejsze części, które nasz umysł jest już zdolny ująć samodzielnie i zrozumieć;

Prawo, Prawo kanoniczne i Administracja, s. letni 2008/9

- b. przechodzeniu od jednej takiej cząstki do następnej—
  - c. —zgodnie z dostępną dla umysłu **oczywistością**—
  - d. —w taki sposób, że następuje przyrost wiedzy, to znaczy, we wniosku uzyskujemy **nowe prawdy** (w metodzie fizyki Arystotelesa, opartej na jego logice, we wniosku nie ma nic więcej niż w przesłankach).
5. Metoda matematyki zakłada zatem, że od pojęć jasnych i wyraźnych (*clair et distinct*) przechodzimy do pojęć jasnych i wyraźnych.
- a. Jasne jest to, czego naturę i cechy umysł spostrzega w sposób oczywisty
  - b. Wyraźne jest to, co zostało wyodrębnione od innych rzeczy w analizie.
6. Metoda matematyczna zastosowana do świata
- a. postuluje, że materia ma jedną i tą samą naturę, którą jest rozciągłość;
  - b. wychodząc od tego założenia jest w stanie opisać ruch ciał (Galileusz) i właściwości światła (Kartezjusz).
7. Sceptycyzm metodyczny i drzewo wiedzy
- a. Metoda matematyczna posługuje się hipotezami, i jest w stanie dać jedynie hipotetyczny obraz świata.
  - b. Dla odparcia sceptycyzmu i zbudowania wiedzy nie obciążonej wątpliwościami potrzeba uzasadnić metodę matematyczną w filozofii pierwszej, czyli w metafizyce.
  - c. Filozofię taką można zbudować przez sceptycyzm metodyczny, czyli postawę, która rozmyślnie dopuszcza najmocniejsze argumenty sceptyczne po to, aby je przezwyciężyć.
  - d. W rezultacie powstanie „drzewo wiedzy”, którego korzeniem jest metafizyka, pniem fizyka, a gałęziami medycyna, mechanika i ukoronowanie drzewa, Etyka (*morale*).
8. Wątpienie metodyczne wychodzi od trzech snów Kartezjusza:
- a. Nasze poprzednie błędy wprowadzają nieufność wobec każdego nowego twierdzenia, które wydaje się nam prawdziwe
  - b. Może być tak, że to co widzimy, jest tylko snem, i nie znamy prawdziwych faktów: Bóg może naszą świadomość utrzymywać w takim śnie.
  - c. Może nas też oszukiwać zły demon, który tworzy nasze wszystkie wrażenia zmysłowe.
9. Jeżeli wątpię, to nie mogę wątpić o tym, że jestem.
- a. Jeśli wątpię, to tym samym myślę
  - b. **Jeśli myślę, to tym samym jestem** („*cogito ergo sum*”; „*je pense, je suis*”.)
10. Analiza umysłu drogą odkrycia struktury rzeczywistości
- a. Umysł mój składa się z myśli, a wśród nich istnieją
    - i. Postrzeżenia (obrazy zmysłowe i odczucia)
    - ii. Wyobrażenia;
    - iii. Idee jasne i wyraźne
  - b. Najbardziej jasnymi ideami są doskonałość, tożsamość z nieskończonością, myśl, rozciągłość.
  - c. W tych ideach dostępne są w sposób jasny i wyraźny nam trzy odrębne rodzaje istnienia rzeczy, czyli substancje:
    - i. Byt nieskończony;
    - ii. Substancja myśląca;
    - iii. Substancja rozciągła.
  - d. Ja jestem w sposób oczywisty substancją myślącą
  - e. Żadna z tych idei nie wydaje się nam na początku odnosić do rzeczywistości zewnętrznej, i żadna z tych substancji w pierwszym wrażeniu poza naszym umysłem istnieć nie musi.
  - f. Jeśli jednak odrzucimy istnienie substancji nieskończonej, wówczas zrozumiemy, że:
    - i. nie jesteśmy w stanie wytłumaczyć pochodzenia idei, której doskonałość przewyższa nasze ograniczone istnienie jako substancji myślącej;
    - ii. tym samym odrzucamy
      - (1) Naszą jasną i wyraźną ideę bytu nieskończonego, który jawi się nam jako byt doskonały pod każdym względem i przez to nie pozbawiony istnienia;

- (2) Naszą jasną i wyraźną ideę przyczyny jako tego, co zawiera w sobie mniej od niej doskonały skutek. Idea ta nakazuje widzieć w bycie nieskończonym także przyczynę tego, że go poznaliśmy, i jest na tym bycie, jako na nieskończonej doskonałości zawierającej w sobie wszystko mniej doskonałe, urobiona.

11. Poznanie prawdy:

- a. Bóg nie jest zatem oszustem: jako byt nieskończony jawi się nam jako przyczyna tego, że Go poznajemy, i jako ten, bez którego poznać Go nie możemy.
- b. Musimy zatem uznać za prawdziwe idee jasne i wyraźne, które są w naszym umyśle i nie mogą pochodzić znikąd inną niż od prawdomównego Boga. Idee te nie pochodzą przecież ze zmysłów, które dają często sprzeczny i chaotyczny obraz świata.
- c. Musimy zarazem uznać, że zmysły, jako pochodzące od Boga, nie kłamią w tym, co jest ich funkcją: informują nas one o tym, co jest pożyteczne, a co szkodliwe dla ciała.

12. Szczegółowa teoria rzeczywistości

a. Świat materialny

- i. Materia ma tylko jedną cechę definiującą jej naturę: rozciągłość.
- ii. Całość świata materialnego ma zatem wspólną naturę, którą jest rozciągłość, i jest jednością, jak to postulował Galileusz.
- iii. Materia nie ma nawet zatem cechy ciężaru, która „przeszkadzała” Galileuszowi w zbudowaniu jednolitej teorii materii. Materia podlega jedynie zmianom mechanicznym (w wąskim sensie tego słowa: jest tylko biernym ciałem rozciąglym, ulegającym innym ciałom).
- iv. Substancja rozciąglą posiada 4 „modyfikacje” (*modi*), które charakteryzują każdą jej cząstkę:
  - (1) ruch;
  - (2) wielkość;
  - (3) położenie;
  - (4) kształt.
- v. W świecie nie ma próżni, jedynie większe cząstki przeciskają się przez cząstki drobniejsze.
- vi. Najdrobniejsze cząstki tworzą eter
- vii. W świecie nie ma też żadnych oddziaływań „na odległość”: światło i grawitacja są powodowane przez ruch wirowy cząstek o kształcie świderków, które przenikają przez większe cząstki.
- viii. Ruch cząstek świata, pod postacią różnych ruchów okrężnych, jest odwieczny. To on doprowadził do powstania planet z mgławicy pierwotnej.
- ix. Cały świat żywy z wyjątkiem człowieka jest zbiorem mechanizmów podobnych do ludzkich maszyn, jedynie od nich doskonalszych.

b. Substancja myśląca

- i. Substancja myśląca posiada swoje szczególne modi: idee, postrzeżenia i wyobrażenia oraz wolę
- ii. Postrzeżenia zawierają dwa rodzaje informacji: jakości pierwotne i wtórne
  - (1) Jakości pierwotne z grubsza odpowiadają cechom materii, są nimi ruch, wielkość, kształt rzeczy.
  - (2) Jakości wtórne: barwa, smak, zapach, dźwięk, nie mogą być cechami materii, gdyż nie mogą należeć do jej modi. Dlatego też są tworem umysłu, który za ich pomocą oddaje pewne cechy materii, które zmysły postrzegają, takie jak jej powierzchnia i wielkość cząstek (w barwie).
- c. Człowiek jest połączeniem substancji myślącej, czyli duszy, i substancji rozciąglącej, czyli ciała.
  - i. Uczucia stanowią informację na temat tego, co jest dla nas pożyteczne, a co szkodliwe.
  - ii. Etyka uczy na temat tego, jak rozum panuje nad emocjami. W ten sposób etyka stanowi dla nas drogę do szczęścia, czyli rządów rozumu. Dzięki rządowi rozumu nad emocjami życie przyjemne to także życie szczęśliwe.

- iii. Człowiek popełnia błędy poznawcze, kiedy jego rozum da się zwięść zmysłom i nie stosuje (ew. nie stosuje w sposób prawidłowy) metody Kartezjusza.
  - iv. Człowiek popełnia błędy w działaniu, kiedy wola (jako modyfikacja rozumu) uzna za prawdziwą jakąś błędną opinię opartą na zmysłach i przyjmie niesłuszną sugestię działania płynącą od uczuć. Uczucia, służąc tylko orientacji w świecie, a nie poznaniu prawdy, mogą nas zawodzić.
13. Problem relacji dusza-ciało
- a. Człowiek u Kartezjusza jest zatem połączeniem dwóch zupełnie odrębnych substancji, które nie mają ze sobą nic wspólnego.
  - b. Kartezjusz nie przejmuje się tym problemem, wierząc, że prawdomówny Bóg karze nam widzieć siebie jako właścicieli ciała.
  - c. Kartezjusz jedynie próbuje nieco rozjaśnić ten problem, twierdząc, że ciała poruszające ciała zwierzęce („duchy ożywcze”, „esprits animaux”) mogą być poruszane przez duszę w przysadce mózgowej.
  - d. Problem relacji dwóch odrębnych substancji stanie się przedmiotem sporu zwolenników i przeciwników racjonalizmu, którzy są już już zwykle „czystymi filozofami”, a nie, jak Kartezjusz, uczonymi budującymi naukę opartą na filozofii.